

Prof. dr. Faruk Kozić

DEMOKRATIJA I EKOLOGIJA

Sažetak

U tekstu se govori o složenom odnosu demokratije i ekologije. Ekologija i demokratija povezane su višestrukim procesima: prirodnim, društvenim, političkim, klimatskim, ekonomskim, kulturnim, demografskim i tehnološkim. Ljudska vrsta naučila je da koristi prirodu s ambicijom da ovlada njenim zakonima i resursima, što je dovelo i do znatnog poremećaja prirodne ravnoteže na planeti. Neki autori kažu zato kažu da su demokratija i životna sredina ugrožene vrste. Za demokratiju je važno razvijati svijest, odgovornost, ekološku osjetljivost i senzibilitet za ekološke probleme. Spominje se „demokratija klime“ čija namjena je stvaranje (društvene, kulturne, ekonomske i političke) „klime za demokratiju“. Zbog stanja i problema u kojem se našla planeta Zemlja, potrebno je ostvariti znatno jači uticaj na oblikovanje budućnosti. Zato je potrebno veće angažovanje aktivista i civilnog društva kako bi se pronašla bolja rješenja i izlaz iz postojećeg stanja.

Ključne riječi: demokratija, ekologija, klimatske promjene, klima, životna sredina, staklenički plinovi, biodiverzitet, zaštita vrsta, priroda...

Uvod

Svijet se sve više suočava s problemima zaštite životne sredine. To se odnosi ne samo na sprečavanje klimatskih promjena već i na promjene načina života. Različite su vrste opasnosti s kojima se globalni svijet suočava: zagađivanje i stvaranje otpadnih materijala koji se izbacuju u životnu sredinu i prekomjerno trošenje prirodnih resursa koji se ne mogu obnoviti.¹

Ekologija, održivi razvoj, demokratija i ljudska prava neraskidivo su povezani. Prije dvadesetak godina zaštita okoliša, energija, održivi razvoj i klimatske promjene bili su predmet kojim se bavio mali broj naučnika i aktivista zelenih ili ekoloških pokreta. Danas su upravo te teme izašle iz okvira kojima se bave samo „zeleni demonstranti“ u razvijenim zemljama i postale su, nažalost, gotovo najveći problem na nacionalnim i svjetskim agendama, postale su duboko političke i ekonomske teme. Razlog za to je, svakako,

¹ Entoni Gidens, *Sociologija*, Ekonomski fakultet Beograd, 2005., str.624-649.

neadekvatno tretiranje i reduciranje tih problema na samo stručni, ili samo naučni nivo, daleko od javnosti i politike. Međutim, energija, klimatske promjene i zaštita okoliša nisu samo pitanja struke ili ličnog odnosa prema prirodi, već su to i pitanja svijesti i odgovornosti pojedinca i zajednice. Zbog tih činjenica i mi u Bosni i Hercegovini nastojimo da javno tematizirao problematiku uzrokovanu neadekvatnim odnosom prema okolišu, što se odražava i na klimatske promjene i energetske resurse.

Demokratija je prostor slobode

Početkom 21. vijeka predložena je realizacija projekta sa pet brana na rijekama Baker i Pascua u Patagoniji, Čile. Očekivalo se da će hidroelektrana proizvoditi 2.750 MW (emgavata) energije, međutim, projektom je bilo predviđeno i plavljenje 23 mi² (kvadratne milje) divljine, uz ugrožavanje okoliša, lokalne kulture i turizma regije. Građani su se usprotivili realizaciji tog projekta, tvrdeći da se energetske potrebe Čilea mogu zadovoljiti na drugi način, manje štetnim projektima, kao što su energetska efikasnost i obnovljiva energija.²

Uspjeh spomenute kampanje dobar je primjer koji govori o važnosti učešća javnosti u odlukama o korištenju zemljišta. Civilno društvo izrazilo je zabrinutost zbog uticaja predloženih brana na život i životnu sredinu, što je, na kraju, dovelo i do formiranja političke opozicije. Međutim, često se dešava da javnost nije aktivno uključena u rješavanje ove problematike. Razlog za to su loši zakoni kojima se ograničava pristup javnosti informacijama, ne daje se adekvatna uloga javnosti u donošenju odluka, ili se ne omogućava pristup pravdi kada dođe do nanošenja štete životnoj sredini. Ta pitanja u srcu su ekološke demokratije i ključna su komponenta u očuvanju zdravlja zajednica i regiona.

Koliko je ekološka demokratija važna i koliko je u vezi s ekologijom!? Ekološka demokratija ukorijenjena je u ideji da je smisleno i aktivno učešće javnosti ključno kako bi se osiguralo da se odluke o zemljištu i prirodnim resursima, na adekvatan i pravičan način, donose u interesu građana. Umjesto postavljanja standarda za ono što određuje dobar ishod, demokratija životne sredine postavlja standard za način na koji odluke treba dabudu donesene. U suštini, ekološka demokratija uključuje tri prava koja se međusobno jačaju i koja su važna i najbolje funkcionišu u kombinaciji: osiguravanje mogućnosti da ljudi slobodno pristupaju informacijama o kvalitetu okoliša i problemima, da smisleno i aktivno učestvuju u donošenju odluka i da traže provođenje mjera na zaštiti životne sredine, provođenje zakona

² Nakon osam godina kampanje Vijeća za odbranu Patagonije, koalicije više od 70 domaćih i međunarodnih organizacija i pojedinaca – čileanski ministar okoliša Pablo Badener opozvao je dozvolu. Zagovaranje ove koalicije, koja uključuje članicu Inicijative za pristup FIMA, International Rivers je navela kao, možda, najvažniji razlog za preokret.

i(li) nadoknadu štete. Potrebno je bolje razumjeti tri osnovna prava: informacije, učešće i pravda.

Pristup informacijama

Ukoliko su dobro osmišljeni i implementirani, zakoni o pristupu informacijama zahtijevaju da vlade i kompanije učine besplatno dostupnim javnosti informacije kao što su: procjene uticaja na životnu sredinu, planovi razvojnih projekata i ispuštanje zagađenja. Informisana javnost može efikasnije učestvovati u donošenju odluka i pozivati kompanije i vlade na odgovornost za radnje koje nisu u skladu sa zakonom. Informacije treba da budu dostupne javnosti tako da lahko mogu da se koriste – uzimajući u obzir pismenost, jezik, čitljivost, upotrebu tehnologije, objektivnost i još mnogo toga.

Otvorene i slobodno dostupne informacije o životnoj sredini često mogu biti osnova za promjenu u odnosu spram ovog problema. Uvjeravanje kompanija da takve podatke objave pomoglo je da se smanji ispuštanje toksičnih materija u mnogim razvijenim i zemljama u razvoju.

Učešće javnosti

Donošenjem odgovarajućih zakona o učešću javnosti poboljšava se protok informacija između zajednica i donosilaca odluka u vladi ili privatnom sektoru. To, svakako, može: pomoći u izbjegavanju neželjenih posljedica, doprinijeti povećanju podrške u donošenju željene odluke i dovesti do pravednije raspodjele troškova i koristi. Javnost, u procesu donošenja odluka, treba da bude blagovremeno i kvalitetno informisana o tome kako može da učestvuje: sastanci u gradskoj upravi, radionice, javne prezentacije planiranih projekata...

Javnosti treba pružiti sve informacije potrebne za aktivni angažman, kao što su procjene uticaja na životnu sredinu. Ona treba da bude u mogućnosti da učestvuje, bez posebnih opterećenja i troškova. Učešće gotovo da i nema smisla ukoliko je javnost samo obaviještena o predstojećoj odluci, bez mogućnosti da učestvuje u njenom oblikovanju.

Jedan od poznatijih procesa učešća javnosti na životnu sredinu je procjena uticaja na životnu sredinu (EIA), koja u mnogim zemljama zahtijeva javne konsultacije prije razvoja projekata koji će imati uticaj na životnu sredinu. Međutim, te konsultacije mogu varirati u kvalitetu. Kada javnost dobije dovoljno obaveštenja i činjenica, zajedno s neophodnim informacijama za razumijevanje i smisljeno učešće, te procjene mogu biti efikasan način zaštite od štete po životnu sredinu, ili mogu pomoći da se osigura adekvatna kompenzacija na ime toga. S druge strane, javne konsultacije koje služe samo za informisanje o već donesenoj

odluci mogu da potkopaju povjerenje javnosti, smanje legitimitet i utiču na gušenje protoka važnih informacija.

Pristup pravdi

Demokratija živi od svojih aktivnih građana. Kada građani nemaju pristup informacijama i ne učestvuju u donošenju za njih itekako važnih odluka, onda bi trebalo da ostvare pravo da traže pravdu – putem kompenzacije ili žalbe na projekat. Ti mehanizmi odgovornosti trebalo bi da budu nezavisni i nepristrasni te, u idealnom slučaju, u stanju da donose obavezujuće, izvršne odluke. Sudovi za zaštitu okoliša, kao što je Indijski nacionalni zeleni sud (NGT) primjeri su mehanizama koji omogućavaju pristup pravdi. NGT je osnovan 2010. godine i zaslužuje svojevrsno priznanje za veliki broj sudskih predmeta koji uključuju sporove u vezi sa životnom sredinom. Tribunal ima nadležnost nad svim građanskim predmetima koji uključuju bitna pitanja koja se odnose na životnu sredinu, i ima mandat da pokuša da završi predmet u roku od šest mjeseci od datuma podnošenja. U periodu od maja 2011. do marta 2014. godine, Tribunal je presudio u 393 predmeta.

I u drugim dijelovima svijeta, državama i regijama, trebalo bi da se efikasnije i ekspeditivnije rješavaju ekološki problemi i predmeti.

Demokratija je prioritet. Savremeni trendovi u svijetu pokazuju da je ekološka demokratija prioritet. Ona je pod stalnom lupom javnosti. U narednom periodu, *The Access Initiative* u WRI nastaviti će da se bavi ekološkom demokratijom širom svijeta. Njihov rad prikazuje priče o uspjehu i pomoći u rasvjetljavanju pitanja koja će doprinijeti poboljšanju u toj oblasti. Podstičući bolje razumijevanje načina na koji se principi ekološke demokratije primjenjuju u zemljama širom svijeta, može se raditi i doprinositi poboljšanju kvaliteta života ljudi i zaštiti planete.

Ekologija i demokratija

Na prvi pogled ova dva pojma dosta su udaljena u svojim značenjima, onoliko koliko su prirodne nauke udaljene od društvenih ili političkih. Onaj ko se bavi ekologijom zna da su ekologija i demokratija povezane višestrukim procesima: prirodnim, društvenim, političkim, klimatskim, ekonomskim, kulturnim, demografskim i tehnološkim. Priroda i čovjek, od nastanka *kognitivne ljudske* vrste do danas, prošli su nekoliko faza u svojim odnosima, od straha pred prirodnim silama, mitskog obožavanja nepoznate prirode, radoznalosti u vezi s prirodnim zakonima, ambicije ovladavanja prirodom, manipulativne mitološke i religijske literarne tvorevine o nastanku prirode i čovjeka. Napredujući prirodno, evolutivno, tehnološki

i naučno, organizujući se društveno i politički, čovjek kao da je zaboravio na druge vrste i ograničenost prirodnih resursa svog staništa, odnosno planete Zemlje.

Kao izdanak najsavršenijeg oblika prirode, živih bića, kao najnapredniji od svih evolutivnih oblika prirode, morao je, da bi opstao, da upoznaje prirodu. Tokom evolutivnog života, čovjek je naučio da koristi prirodu, nastojeći da ovlada njenim zakonima i resursima. To je dovelo do poremećaja prirodne ravnoteže na planeti. Otkrićem upotrebe vatre i raznovrsnom upotrebom drveta nestajale su šume, razne vrste šumskih životinja, mnoge vrsta biljaka, nastala su klizišta i mnoge promjene rječnih tokova i potoka. Došlo je do opasnih klimatskih promjena u atmosferi i biosferi.

Mnogi arheolozi i antropolozi uvjeravaju nas da su neke životinjske vrste, poput šimpanzi, živjele u zajednicama solidarno i hijerarhijski uređenim, s jednim dominantnim pripadnikom grupe. Znalo se, mnogo prije Aristotela, da je *čovjek društvena životinja*, odnosno *društveno biće*. Živeći u sve većim zajednicama čovjek je uspostavljao nove odnose i relacije. Kao pojedinac – s drugim pojedincima i zajednicom, a kao pripadnik zajednice – s drugim zajednicama, i, na kraju – zajedno s prirodnim okruženjem. U svim tim odnosima čovjek-pojedinac rukovodio se svojim prirodnim instinktima i prihvaćenim pravilima ponašanja.

Kako su se zajednice širile javila se potreba za regulisanjem odnosa i pravila ponašanja, koje je nastajalo nametanjem moćnih ili saglasnošću većine članova zajednice. Pored životne sredine i ekosistema, čovjek je bio obuhvaćen i političkim sistemom. Ti sistemi nisu bili usklađeni, niti je postojala svijest o njihovoj vezi. Veliki šumski požari i erozija planinskih predjela doveli su do izumiranja brojnih biljnih i životinjskih vrsta, do nestanka potoka i rijeka, riba i drugih vodenih životinja, do formiranja novih ogromnih pustih predjela. Priroda rjetko naseljene planete podnosila je, bez vidljivih posljedica, štetne djelatnosti i blage poremećaje u ravnoteži prirodnih sistema.

Unapređenjem i razvojem poljoprivrede i nastajanjem masovnijih trajnih ljudskih staništa, odnosi prirodnih ekosistema i društveno političkih sistema postali su povezani i nametali su neku vrstu ravnoteže. Zemljište se moralo negovati, zalivati vodom, trebalo je osigurati vodu za piće, rješavati pitanje otpadnih voda... Gradili su se vodovodi, kanalizacija, štale (staje)...

Nastajale su potom velike društveno-političke zajednice, države i carstva. Sve to zahtijevalo je i posebne državne službe. Ekološki problemi postajali su državni, a kasnije i socijalni i politički problemi. S poljoprivrednom revolucijom i širenjem gradova ubrzan je priraštaj stanovništva, a velike plemenske zajednice prerastale su u države i carstva. Čovjek je

društveno i civilizacijski evoluirao. Razvili su se jezici, izmišljeno je pismo, procvjetale su umjetnost i arhitektura, pripitomljene su životinje, izgrađeni su putevi i plovila za riječni i pomorski saobraćaj.

Pored međudržavnih sukoba, izbijali su, sve češće, i unutrašnji, građanski ratovi. Društva su se podijelila na bogata i siromašna, i na domaće (građane) i strane (barbare). Zarobljenici su u međudržavnim ratovima priključivani obespravljenoj klasi robova. Ekološki problemi, ako su bili i spominjani, ticali su se samo čistoće dvorova i odbrane od poplava. Sve brojniji siromašni *demos* ili *plebs*, živio je u nehygijskim dijelovima velikih gradova. Zemlja još nije bila prenaseljena i bilo je dovoljno resursa.

Prvi, ozbiljan udar na prirodu bio je ugrožavanje životne sredine u zemljama koje je zahvatila industrijska revolucija. Rani kapitalizam otkrio je, u novom ekonomskom poretku i revolucionarnoj prirodi industrije, način brzog bogaćenja i uvećanja društvene moći. Engleski romanopisci, poput Charlesa Dickensa, ostavili su potresne slike iskorištavanja, zloupotrebe prirode i ljudi, čak i djece, teškim i slabo plaćenim radom, u zagušljivom i mračnom Londonu, s čestim epidemijama raznih bolesti od kojih je najsmrtonosnija kuga, a uzrok joj je bila zaražena voda korištena za piće.

Iscrpljujući rad u nehumanim uslovima nanosio je ogromnu štetu životnoj sredini, priroda je zagađivana, a ljudi su umirali u siromaštvu. Bio je potreban cio jedan vijek da se popravi kvalitet vazduha, vode i životne sredine sredine u Londonu.³

Ekološki pokreti

Globalni ekološki pokret zasnovan je na zaštiti životne sredine⁴ i jedan je od nekoliko novih društvenih pokreta koji su se pojavili u drugoj polovini 20. vijeka. Njegov nastanak i razvoj podstaknut je jačanjem svijesti o ekološkoj krizi naše planete. Briga o uticaju čovjeka na životnu sredinu, uzrokovana zagađivanjem vode i zemlje, počinje još u biblijskim vremenima. Međutim, do prvog masovnog, javnog i organizovanog usmjeravanja na tu problematiku dolazi tek u 19. vijeku, u vrijeme industrijske revolucije.⁵ U to vrijeme javljaju

³ Dragoljub Mićunović, *Ekologija i demokratija*, Projekat „Radna prava su naša prava“, Fondacija Centar za demokratiju realizuje uz podršku **Međunarodnog centra Olof Palme**, oktobar 2021.

⁴ Prirodno okruženje obuhvata sve živo i neživo što se prirodno javlja na Zemlji.

⁵ **Industrijska revolucija** predstavlja prelaz na nove proizvodne procese u periodu od 1760. do 1840. godine. Ona se sastojala od prelaza sa ručnih proizvodnih metoda na mašinske, nove hemijske proizvodnje i procesa za proizvodnju željeza, poboljšane efektivnosti snage vode, povećane upotrebe snage pare i razvoja mašinskih oruđa. Industrijska revolucija donosi značajnu historijsku prekretnicu

se zagovornici političkih nastojanja pod imenom *liberalizam*⁶, zagovarali su da se zaštitom životne sredine kao jednom od socijalnih tema bavi isključivo država, a ne privredni sektor.

Gifford Pinchot (1865–1946), prvi šef servisa za šume u SAD, razvio je ranu filozofiju upravljanja resursima. Otprilike u isto vrijeme, u toj zemlji, prvi biocentrični pristup, razvijaju John Muir (1838–1914), poznati američki prirodoslovac i ekolog, osnivač Siera kluba i Aldo Leopold (1887–1948), profesor koji je bio zadužen i za gazdovanje zaštićenim predjelima divljine. On je predstavio i prvu knjigu etike prema Zemlji, tvrdeći da ljudi treba da se promijene, *iz osvajača Zemlje u građane Zemlje*.

Među brojnim društvenim pokretima šesdesetih godina 20. vijeka razvili su se i ekološki pokreti, sa sloganom: *Misli globalno, djeluj lokalno!* U početku su njihove aktivnosti bile usmjerene samo na proteste, a kasnije su počeli i da nude određena rješenja problema u vezi sa zaštitom životne sredine. Protestovali su protiv: krčenja šuma, gradnje mini hidrocentrala, zagađenja vazduha, zagađenja poljoprivrednog zemljišta hemijskim preparatima... Bili su protiv termoelektrana u blizini gradova, protiv rudnika gdje se iskopvaju rude opasne po zdravlje ljudi i životnu sredinu. Vremenom, ekološki pokreti postajali su globalni, ističući u prvi plan problem opstanka sadašnje prirode na našoj planeti i opstanka čovjeka u narušenoj ravnoteži prirodnih procesa i obnovljivosti prirodnih resursa. Poremećaji globalne prirode, kao zagađenje biosfere, atmosfere i toplotno zagrijavanje, podigli su ekološku problematiku na geopolitički nivo u skoro svim zemljama u svijetu.

Nova, dominirajuća ideologija neoliberalizma sukobila se s interesima, ne samo pojedinih socijalnih slojeva, već i s interesima budućnosti ljudske vrste. I to, na izvjestan način, dovodi u vezu ekologiju i demokratiju. Još u antičkim vremenima u grčkim polisima javljaju se politički oblici neposredne demokratije, sa skupštinama svih građana polisa, ali su iz njih bili isključene žene, kao i robovi i stranci. Rani liberalizam je ekološka i socijalna pitanja, prepustio državi, da se o tim, općim pitanjima svih građana, država brine, štiteći pri tome slobodno tržište i ekonomiju od prevelike državne intervencije. Krajem 19. i sredinom vijeka građani srednje klase i strukovna naučna tijela javno su izražavali zabrinutost za životnu sredinu, njeno očuvanje, zaštitu divljih predjela i vrsta, zabrinutost zbog zagađenja⁷ i

⁶ **Libertas** (lat.: sloboda), izv. **liberalizam**; politička filozofija koja je zasnovana na idejama slobode i jednakosti. Klasični liberalizam isticao je ulogu slobode, a socijalni liberalizam ističe važnost jednakosti. U suštini, oni podržavaju ideju slobode govora, slobodu štampe, slobodu vjeroispovijesti, slobodno tržište, građanska prava, demokratsko društvo, sekularnu vladu, ravnopravnost spolova.

⁷ **Kontaminacija** je zagađenje ili trovanje životne sredine i živih organizama otrovnim supstancama ili korištenjem materijala koji narušavaju zdravlje korisnika. Kontaminirana hrana, voda, zemlja, vazduh ili zatvoreni prostori mogu ozbiljno ugrožavati opstanak živih organizama.

urbanizacije.⁸ Početkom druge polovine 20. vijeka ekološka gledišta dobijaju politički izraz putem uspostavljanje zelenih, pokreta i aktivista, u ekološkim nevladinim organizacijama i ekološkim političkim partijama. Tada se izdvajaju četiri glavne ideje vodilje ekološkog pokreta:

- zaštita životne sredine,
- neposredna demokratija,
- socijalna jednakost i
- nenasilje.

Rane strategije ekološkog pokreta bile su zatvorene i koristile su se protestima i direktnim akcijama kao načinima da se skrene pažnja na aktivnosti štetne po prirodu. Nove strategije koriste se obrazovanjem javnosti, medijskim kampanjama i javnim zagovaranjem u zajednici kako bi se političari na svim nivoima angažovali na zaštiti životne sredine. Započete su i akcije pod nazivom *lični primjer*, gdje se predlaže kupovina ekoloških proizvoda i formiranje ekoloških zajednica koje su resursno nezavisne. Manji broj grupa opredijelio se za ekoterorizam, vid nasilja, koji su pravdali kao odgovor na nasilno ponašanje industrijalaca prema prirodi, naročito iz drvne i industrije ruda i minerala.

Prve izborne strategije nastale su ranih sedamdesetih godina 20. vijeka, kada se na Novom Zelandu, u Australiji i Tasmaniji osnivaju stranke zelenih. Te stranke zagovaraju da zaštita životne sredine bude centralna tema javnih politika, a da državne institucije budu više demokratske, javne i transparentne. Prvi predstavnik ekološkog pokreta ušao je u švajcarski parlament. Vremenom dolazi do neslaganja u vezi s tim kakve i kolike kompromise ove stranke smiju da prave sa drugim strankama, pa su se podijelile na *izborne*, koje su žrtvovalе određene ciljeve i *radikalne*, koju su ostale dosljedne ranijoj praksi. Ideja je bila da se ekološki predstavnici u parlamentu pridržavaju politike stranke, ne grade ličnu karijeru i da se smjenjuju rotacijom. To kasnije izmiče kontroli, naročito prilikom ulaska u vlast, bez obzira na nivo.

Vremenom je ekološki pokret postao globalan. Neke nevladine organizacije (kao **Grinpis** (*Greenpeace*), **Prijatelji Zemlje** (*Friends of the Earth*) i **Svjetski fond za divlje životinje** (*World Wildlife Fund*)) uspostavile su međunarodno prisustvo putem svojih štabova u više zemalja. Tada počinje organizovanje kampanja za zaštitu životne sredine i počinju procesi međunarodne saradnje ekoloških organizacija, s posebno značajnom ulogom u

⁸ **Urbanizacija** (latinski: *urbs*; *grad*) predstavlja povećanje gradskog stanovništva, a uslovljena je razvojem industrije i drugih gradskih djelatnosti. Veliki gradovi zahtijevaju kvalitetan vodovod, kanalizaciju, opskrbu hranom i drugim namirnicama, elektroenergetsku i telekomunikacijsku mrežu.

nerazvijenim zemljama. Nakon pada komunističkih režima, zeleni se javljaju i u istočnoevropskim zemljama, ali s vrlo slabim rezultatima.⁹ Vrijednosti ekološkog pokreta već su implementirane u spoljne odnose, odbranu, te socijalnu i ekonomsku politiku mnogih država. Zajednička nit zelenih pokreta i stranaka je: zaštita životne sredine, očuvanje prirodnih resursa i zaštita preostalih životinjskih vrsta.¹⁰

Novi liberalizam je globalizovao tržište, oslobađajući ga strateških ograničenja i brige za životnu sredinu i socijalno raslojavanje, uz enormno povećavanje nejednakosti u društvu. Trka za što većim profitom, kao dominantnom vrijednosti, biva sve veća. Finansijske i druge velike korporacije nevjerovatno brzo postale su vlasnici ogromnog društvenog bogatstva, ne vodeći računa o globalnim posljedicima ozbiljnog narušavanja prirodne ravnoteže i obnovljivosti resursa planete. Ekološki pokreti upozoravaju na globalne probleme očuvanja uslova za dalji opstanak čovjeka na Zemlji, na zaštitu životne sredine i ravnotežu bitnih resursa: vode, zemlje i vazduha.

Ekološki pokreti dobili su na popularnosti i većem značaju tek kada se znatno povećao broj onih koji su ozbiljno shvatili prijetnje od mogućih prirodnih katastrofa, ne samo za pojedine regije i oblasti, već globalno i s katastrofalnim posljedicama po cijelu planetu. Prvi nagoveštaji bili su klimatske promjene koje su prouzrokovale: velike suše, poplave, uragane i cunamije, nakon kojih je ostajala pustoš, brojne kolateralne ljudske žrtve, nenadoknadiiva materijalna šteta i oskudice. Podizanje nivoa mora, usljed topljenja leda na polovima planete, ugrožava se život hiljada primorskih naselja. Prekomjerno korištenje energije iz termoelektrana i drugih potrošača fosilnih goriva, remeti prirodnu ravnotežu kiseonika i drugih ugljeničnih gasova u vazduhu i općenito u atmosferi, ugrožavajući normalan život ljudi, biljaka i životinja.

Neoliberalizam je proizveo niz različitih kriza koje su se međusobno podsticale. U trci za velikim profitom, ne mareći na brojna upozorenja naučnika i veliki broj ekoloških protesta, međunarodne kompanije, proizvele su ekonomsku krizu i dovele do globalnog ugrožavanja prirodne ravnoteže, te oskudice energenata i strateških sirovina. Do socijalne krize dolazi zbog sve veće nejednakosti u društvu: drastično se povećava broj siromašnih i ozbiljno ugrožava srednja klasa, stabilizator društvenog života. Ona kao da nestaje.

Neočekivano brzo dolazi i do političke krize koju mnogi doživljavaju kao krizu politike. Neobuzdanim individualizmom neoliberalna ideologija potisnula je opći interes, uz

⁹ Najviše uspeha do sada imala je Zelena stranka Njemačke (njem. *die Grünen/Zeleni*), koja je dobijala od 5,6 do 8,4 posto glasova na izborima 1983. i 1987. godine.

¹⁰ Entoni Gidens, nav. dj., str. 625.

bespoštednu konkurenciju partijskog, parcijalnog i ličnog interesa, pa se opći smjer kretanja ljudske vrste izgubio. Kao da se čovječansvo, zagušeno populističkom ideološkom tehnikom, sve više prepušta digitalnom zaglupljivanju i neodgovornom javnošću društvenih mreža.

Ko će odgovoriti na tu najveću krizu politike? Da li je čovjek, genetski, *politička životinja*, ili su to politički filozofi izmislili? Dokle dopire sebični gen u ignorisanju sudbine ljudske vrste i planete Zemlje? Ekološki pokreti pokazali su da ima ljudi spremnih da se, u skladu s naučnim predviđanjima i upozorenjima, uzdignu iznad individualnog interesa. Upravo oni sve više pažnje posvećuju općem interesu.

Uprkos rastu popularnosti, njihov učinak u borbi sa sve moćnijim kompanijama bio je skroman, jer su kompanije, najčešće, iza sebe imale korumpirane države. Mnogi ekološki pokreti zato su prerasli u političke partije i nakon izbora te partije ušle su u parlamente. Hoće li one time promijeniti već očiglednu krizu parlamentarizma!? U mnogim državama jačaju autoritarna izvršna vlast i zakonodavna korupcija, putem parlamentarne većine, formirane, dijelom, i finansijskom podrškom moćnih kompanija? Kriza, koja još traje, duboka je i dugotrajna i tiče se kulturnih i obrazovnih sistema i formiranja stabilnih moralnih vrijednosti. Logično je da sebičnost ne uvažava previše moralne norme koje su obrazac jednakog i obavezujućeg ponašanja. Najlakše je i zato najčešće, cinično ismijavati moralne vrijednosti koje podrazumijevaju i poštovanje tuđih i općih interesa. Apsolutna dominacija ličnih interesa i ismijavanje općih ruši svaku pretpostavku za nastanak stabilnog društva koje može da se, zajedničkom akcijom, izbori za opstanak i napredak ljudske vrste.

Normalno je što ne znamo: kuda ide ovaj svijet? Svaka inovacija a pogotovo tehnološka revolucija, donosi brojne prednosti i neočekivane posljedice i rizike. Tako će biti i s ovom – digitalnom revolucijom.

Možemo se, dok sasvim ne odbacimo knjige i kritiku, usuditi da ukazujemo na opasnosti. Vjerovalo se da će univerzalizacija ljudskih prava biti brana individualističkoj samovolji u politici, a svjedoci smo sve češćih podjela, konflikata i sukoba. Stoici, antički frilozofi, uveli su pojam *čovječanstvo*, koji su preuzele monoteističke religije, gradeći na tome moralni obrazac za cijeli srednji vijek u kojem je svaki feudalac ili vladar ratovao i ubijao, što mu je donosilo novac, slavu ili *ugled*. Uzalud je rimski filozof Seneka rekao i napisao: *Čovjek je čovjeku svet. (Homo homini sacra res est)*, a u Bibliji piše i čita se vijekovima da su *svi ljudi Božija djeca i braća*. I u novom, sekularnom svijetu na zastavi Francuske revolucije pored *slobode i jednakosti* spominje se i *bratstvo*. Naš geografski prostor, koji se danas zove Zapadni Balkan, uživa u svom identitetu. Jugosloveni su razbili svoju složenu i veliku državu,

i stali u red da ih prime u mnogo veću i složeniju državnu zajednicu. Neke su već primili, a za druge kažu da će ih primiti *kad nauče lekciju*.

Na čemu možemo graditi pretpostavku da će ljudska vrsta još dugo opstati? Na obrazovanosti i moralnoj odgovornosti ljudi koji danas na to utiču? Svima su nam poznate fraze: *Mir je bolji od rata* i *bolje je biti zdrav nego bolestan (na respiratoru)*, kao i *zločin je nekoga zaraziti i usmrтити*.

Važnost biodiverziteta

Biodiverzitet, bioraznolikost ili biološka raznovrsnost pojam je kojim se označava raznolikost svih bića na Zemlji, odnosno sveukupnost ekosistema. Ujedinjene nacije (UN) su, na konferenciji koja je održana u decembru 2022. godine, raspravljale o očuvanju biodiverziteta. Zašto je opasno izumiranje sve više životinjskih i biljnih vrsta? U ta bića ubrajaju se sisari, biljke, gljive i mikroorganizmi u tlu.

Postoje različiti ekosistemi, npr., na Antarktiku, u tropskim prašumama, u Sahari, u prašumama srednje Evrope u kojima dominiraju bukve, ili u raznim morskim ili priobalnim regijama širom svijeta. Ti životni prostori ljude opskrbljuju onim što im je potrebno za život: voda, hrana, čist zrak, ali i tvari neophodne za proizvodnju lijekova. Ekosistemi su povezani ciklusi raznih lančanih reakcija. Svaka promjena jednoga dijela ekosistema rezultira promjenama u ponašanju ukupnog sistema. Ako neke vrste izumiru, onda se može, u najgorem slučaju, dogoditi da doslovno nestanu i *proizvodi*, odnosno *usluge* za koje su u prirodi te vrste odgovorne.

Zavisnost od prirode

Bez algi, ali i drveća nema kiseonika. Bez kukaca koji zaprašuju biljke teško da bi se moglo nešto požnjati ili ubrati voće. Više od dvije trećine poljskih plodova, među njima su razne vrste voća, povrća, kakao ili kafa, zavisni su od prirodnih oprašivača, npr., od pčela i drugih kukaca. Ugrožen je opstanak oko trećine svih vrsta kukaca na Zemlji i njima prijeti izumiranje. Ljudi ne mogu preživjeti bez tih usluga za koje se brine priroda i mi ih, uglavnom, smatramo sasvim normalnim i onim što se podrazumijeva. Stručnjaci za ekološku genetiku izradili su studiju za ekološku organizaciju *Conservation International*, u kojoj se govori o tim *proizvodnim* procesima u prirodi. Po toj studiji, oko 70 posto svjetske žetve, odnosno plodova iz prirode, direktno ili indirektno zavisi od raznih insekata, između ostalog i zbog toga što te površine štite biljke od poplava. I, dok, npr., za doručak jedemo pahuljice, ne

razmišljamo o tome šta je sve priroda uradila da nam omogući da pojedemo tu svoju porciju u kojoj su pomiješani osušeno voće, povrće i žitarice.

Ugrožena je raznolikost biljnih i životinjskih vrsta. Vijeće UN-a za biodiverzitet (IPBES) procijenilo je da na Zemlji postoji najmanje osam miliona vrsta, te da bi do 2030. godine i do milion vrsta moglo zauvijek izumrijeti. Velike su razmjere gubitaka kada je riječ o raznolikosti vrsta. Svakih 10 minuta jedna vrsta zauvijek nestane. Prema navodima naučnika, nalazimo se u šestom globalnom ciklusu masovnog odumiranja vrsta. U Njemačkoj je broj letećih kukaca između 2008. i 2017. godine opao za tri četvrtine.¹¹

Čovjek je odgovoran za izumiranje vrsta. Naučnici su jedinstveni u ocjeni da je stopa izumiranja vrsta i do 100 puta veća nego što bi bila da nema uticaja ljudi na taj proces. Kao razloge navode poljoprivredu, krčenje šuma, prekomjerno ribarenje ili trovanje prirode. Ljudsko djelovanje dovelo je do toga da se stanje 97 posto globalnog biodiverziteta pogoršalo. Brojke su zastrašujuće. Već je 75 posto poljoprivredne površine degradirano, i 66 posto površine okeana, 58 posto močvara je ugroženo ili je nestalo, a polovina svih koralnih grebena već je izumrla. U spomenuto nije uključena količina plastičnog otpada koji se nalazi na površini Zemlje, odnosno u okeanima, morima, rijekama, jezerima i potocima širom svijeta.

Opasnost prijeti i Zemlji i čovjeku. Sve veći gubitak kapitala koji imamo u prirodi najveća je opasnost za kompletno čovječanstvo. Kad se to jednom izgubi, izgubljeno je zauvijek. Kada neka vrsta nestane iz ekosistema, on ne kolabira odmah, već se mijenja. Što se broj vrsta smanjuje, to je taj sistem sve više podložan smetnjama. Kao i u slučaju klime, i u slučaju ekosistema postoji vrijeme kada se cijeli sistem mijenja i kad se više ne može vratiti ranije stanje. Primjer za to je amazonska prašuma. Nakon ekstremnog krčenja šume, preostali dijelovi prašume sve teže se oporavljaju, što povećava rizik da kompletna prašuma izumre. Mnogim živim vrstama na Zemlji prijeti izumiranje. Uz to, i životinje imaju svoja prava koja su ugrožena.¹² Tropske prašume, poput Amazona, domovina su oko dvije trećine svih poznatih vrsta. One su izuzetno važne za svjetsku klimu. Bez značajnih protivmjera kojima bi se zaustavio gubitak bioraznolikosti, neviđenom brzinom nestajat će i prirodni preduslovi za

¹¹ Po navodima IPBES-a, brojno stanje divljih sisavaca opalo je za 82 posto. Broj životinja i biljaka koje žive u slatkovodnim područjima u proteklih 50 godina opao je za 83 posto, a u Srednjoj i Južnoj Americi čak 94 posto vrsta, piše u studiji ekološke organizacije WWF.

¹² Faruk Kozić, *Demokratija i ljudska prava i bosanskohercegovački društveni ambijent*, Meligrafprint, Zenica, 2011., str. 204-207.

život ljudske vrste, a posljedice se mogu odraziti na sva životna područja. Ljudi uništavaju prirodu, a naši prihodi, hrana, zdravlje, zrak koji udišemo, sve to zavisi od nje.¹³

Stanje vodozemaca, kičmenjaka, koji nastanjuju vodena i kopnena staništa (ima ih 8.011 vrsta), sve je lošije. U istraživanju objavljenom u magazinu *Nature*, zbog klimatskih promjena, čak 41 posto vodozemaca je pred izumiranjem.

Ekološke i društvene promjene u 21. vijeku

Klimatske promjene danas ne zahtijevaju ništa manje od globalne društvene i političke promjene. Pojedinačne reforme, tehnokratske sheme, kao i državna klimatska elastičnost nisu bile efikasne u zaustavljanju faktora klimatskih promjena, već i u potpunosti neadekvatne za razumijevanje osnovnog uzroka faktora koji utiču na promjenu klime – kapitalističkog, globalnog poretka. Takav poredak sistematski uništava društvenu i ekološku tkaninu koja omogućava složeni život na Zemlji. Mnogi krive ljude za globalno zatopljanje, ali logika dominacije i ideologija beskonačnog rasta pravi su krivci. Ipak, ljudska bića mogu prevladati sadašnje stanje. U cijelom svijetu zamjenske tehnologije, društveni pokreti i intelektualna razmišljanja osporavaju eksploatatorske prakse, institucije kapitalizma i trku za profitom. Međutim, ta alternativa ostat će samo raspršena i neispunjena obećanja ako ne bude jedinstva unutar institucionalnog okvira slobode i savremne demokratije.

Planeti je potrebno mnogo više od pravedne, održive tranzicije; potreban joj je novi, društveni poredak koji se bazira na našoj ljudskosti, odgovornosti i dobrobiti prirode. To zahtijeva dubinske promjene našeg kulturnog senzibiliteta, i ozbiljan sukob s institucijama koje upravljaju globalnim društvom. Prema mnogim mišljenjima, jednostavno rečeno, novi pristup u rješavanju tih problema zahtijeva revoluciju.

Nije zato nikakvo iznenađenje da su pojedinci širom svijeta već započeli s *retorikom revolucije*. Revolucija je zagolicala globalnu maštu što je vidljivo u retorici socijaldemokrate Bernarda Sandersa, koji je tokom predsjedničkih izbora 2016. godine obećavao progresivnu, političku revoluciju. Takođe, i u retorici odbrambenih snaga, predvođenih ženama u sjevernoj Siriji koje se oslanjaju na pojam kulturnog pluralizma, te se zalažu za slobodu od invazije, u retorici arapske socijalističke stranke Ba'ath i njezinog autoritarizma... Izvan lijeve strane, revolucija je često pogrešno shvaćen i zbunjujući koncept, s obzirom na to što mnogi, prilikom spominjanja *revolucije*, najprije pomisle na nasilje, zbunjenost i kaos.

¹³ <https://www.dw.com/bs/cop15-šta-je-biodiverzitet-i-zašto-je-on-važan/a-64018009>

Ekološki procesi i dalje traju. Zbunjenost stvaraju i podstiču masovni mediji kojim upravljaju vladajuće elite. Činjenica je da, ako ljudi ne mogu zamisliti osnovne društvene promjene, kako će ih onda moći ostvariti? Neki smatraju da bi revolucija mogla biti ekološka i da će uticati na društvene, ekonomske, političke, socijalne i kulturne promjene.

U najznačajnije rizike koji sada postoje i ugrožavaju ljudsko zdravlje spadaju: globalno zagrijavanje, genetski modificovana hrana, ekološke nesreće, pandemije, ratovi... Globalno zagrijavanje nastaje usljed oslobađanja velike količine gasova koje je čovjek proizveo, a koji se zadržavaju u atmosferi i povećavaju temperaturu na Zemlji. Globalno zagrijavanje u vezi je s djelovanjem efekta staklene bašte. Zbog tog efekta sunčevi zraci koji se vraćaju sa Zemlje nailaze na gasove i ponovo se vraćaju na Zemlju povećavajući temperaturu. Opasnost po ljudsko zdravlje ne predstavlja samo genetski modificovana hrana koja može uticati na slabljenje imuniteta i veće količine zaštitnih sredstava koje utiču na prinose. Hemikalije za zaštitu prinosa ulaze u plodove i odatle dopijevaju u ljudske organizme.

Posebnu opasnost za degradaciju životne sredine i ljudsko zdravlje predstavljaju ekološke nesreće usljed nepouzdanosti mašina i slabih tehnoloških postupaka. Tome treba dodati ljudsku nepažnju i nehat.¹⁴ Razvoj tehnike imao je i negativan uticaj na prirodu. Industrijski način proizvodnje povećao je zagađenost životne sredine. Međutim, dalji razvoj tehnike trebalo bi da pomogne da se riješe ekološki problemi.¹⁵

Osporavanje klimatskih promjena

Kada se kao uzrok rekordnih vrućina navedu klimatske promjene, odmah se počinju širiti lažne informacije na internetu, mada su društvene mreže obećale suzbiti tu pojavu. Šta stvarno pomaže protiv *fake newsa*¹⁶ o klimi? Claire Wardle iz *First Draft Newsa* kreirala je korisnu vizuelnu sliku kako bi pomogla da razmislimo o ekosistemu i dezinformacijama. Ona ističe da je to komplikovano te navodi da je najtoplija sedmica od početka mjerenja temperature na Zemlji počela 3. jula 2023. godine.

Oakeshott je voditeljica na konzervativnom informativnom kanalu TalkTV i na Twitteru često kritikuje one koji su zabrinuti zbog klimatskih promjena. Već 5. jula napisala

¹⁴ Najveća tehnološka nesreća desila se u Černobilu 1986. godine.

¹⁵ Radoš Radivojević, *Sociologija tehnike*, Fakultet političkih nauka, (2. izd.) Novi Sad, 2015., str.152-154.

¹⁶ **Fake news**: Lažna vijest; lažna ili pogrešna informacija predstavljena kao vijest. Cilj je da se naštetiti ugledu osobe ili subjekta. *Lažne vijesti* definišemo kao laž; sama priča je izmišljena, bez provjerljivih činjenica, izvora ili citata. Te priče mogu biti propaganda koja je namjerno osmišljena da dovede čitaoce, gledaoce i slušaoce u zabludu. Sam pojam postao je ispolitiziran i koristi se za diskreditaciju svakog suprotnog gledišta. Tehnološki napredak i pojava društvenih medija omogućavaju brzo i jednostavno širenje lažnih vijesti preko interneta. Lažne vijesti postoje unutar šireg ekosistema kao dezinformacija.

je: *Gdje je Greta kada u julu trebamo poluvere? Zbog čega je velik broj onih koji osporavaju klimatske promjene? I to u doba najvećih ikad izmjerenih vrućina, kada su skoro svi naučnici jedinstveni u zaključku da je zagrijavanje planete Zemlje uzrokovao čovjek, prije svega korištenjem fosilnih goriva? Veliko globalno ispitivanje javnog mnijenja iz 2021. godine pokazalo je da skoro 65 posto ljudi iz svih starosnih grupa, u više od 50 zemalja, vidi klimatske promjene kao globalni hitni slučaj. I pored toga, naučnici su utvrdili da su se u posljednje vrijeme još više proširilo poricanje i isticanje sumnji u postojanje klimatske krize.*

Kao da postoji podsticanje sumnje u rješenja. Na DW-ovom kanalu na TikToku pod nazivom Planet A u komentarima čitalaca često se u pitanje dovode rješenja za klimatsku krizu, kao što su obnovljivi izvori energije, ili se potpuno opovrgava postojanje globalnog zagrijavanja. Kritičari kažu: *Klimatske promjene nisu realne. Radi se samo o novcu*, napisao je jedan korisnik nakon što je DW objavio video o mladim aktivistima koji su tužili američku saveznu državu Montana jer ne poduzima dovoljno mjera protiv klimatskih promjena. *Kako bi trebalo da napune svoja električna vozila ako nema struje?*, pitaju drugi korisnici i navode da obnovljivi izvori energije nisu pouzdani. To su poznati retorički trikovi koji osporavaju rješenja, a manje samu nauku o klimi. S jedne strane, u svijetu su masovni protesti za zaštitu klime, a s druge, mnogo je onih koji negiraju klimatske promjene.

Sve je više pogrešnih informacija na internetu

Postoje prepoznatljive i vidljive slabosti u organizovanju i upravljanju medijskim platformama. Formiran je Odjel za istraživanje i politiku klime na ISD-u (Institute of Strategic Dialogue), globalnom trustu mozгова koji istražuje ekstremizam i dezinformacije. Internetske platforme djeluju na osnovu algoritama koji korisnike čine *prijemčivim za konzumiranje, prihvatanje i širenje pogrešnih informacija*, ističu autori studije iz 2020. godine (s Univerziteta Exeter) u vezi s pogrešnim informacijama na internetu o klimatskim promjenama.

Šta je izvor tih pogrešnih informacija? Prema studiji CCDH-a (Center for Countering Digital Hate) u svijetu postoji 10 tzv. super-širilaca lažnih vijesti. Među njima su ruski državni mediji i desno orijentisana američka internetska stranica *Breitbart*. Ta stranica odgovorna je za 69 posto interakcija na Facebooku sa sadržajima koji opovrgavaju postojanje klimatskih promjena. Callum Hood, jedan od autora studije, pojašnjava da je to moguće zbog toga što Facebook nije ispunio obećanje iz 2021. godine da će tvrdnje osporavalaca klimatskih promjena označavati linkovima koji upućuju na ispravne informacije. On kaže da je na taj način označeno samo osam posto najpopularnijih tekstova na Facebooku koji sadrže

pogrešne informacije, tzv. *toksične deseterice*. Google je obećao da neće dopustiti zaradu na račun opovrgavanja klimatskih promjena, a za samo šest mjeseci zaradio je 3,6 miliona dolara od reklama plasiranih uz tvrdnje *toksične deseterice*.

Klimatske promjene i krize

Pogrešne informacije posebno se šire u krizno doba. Pri tome se stvarna trauma instrumentalizira za vlastite interese. Mnogi napominju da se poskupljenja i energetska kriza koje preživljavamo od ruske agresije na Ukrajinu koriste za potiskivanje značaja klimatske krize. To je provjerena strategija političkih stranaka koje se zalažu za fosilna goriva, među njima i desno ekstremna Alternativa za Njemačku (AfD). Još 3. jula 2023. godine Alice Weidel, jedna od liderica AfD-a, izjavila da će planovi Njemačke vlade na području energetike dovesti do širenja siromaštva. Ona je ustvrdila da je prelazak s plinskog grijanja na obnovljive izvore energije pogrešan. Nakon toga je njezina popularnost u anketama znatno porasla.

Protiv poricanja klimatskih promjena treba se boriti činjenicama. Kritičari ističu da osporavanje klimatskih promjena nije kriminal. Po njihovom mišljenju, zabrana takvih sadržaja nije rješenje. Rješenje je u prestanku finansiranja onih koji klimatske promjene osporavaju. To je nešto što su veliki tehnološki koncerni propustili učiniti. Oni se već pozadugo zalažu za preventivne protivmjere. Krive informacije o klimi trebalo bi neutralisati objašnjenjem pogrešne argumentacijske strategije krivih informacija i jačim naučnim konsenzusom o klimatskim promjenama. Ne postoji jedinstveni recept u borbi protiv pogrešnih informacija o klimi, potreban je višeslojni angažman koji obuhvata pojašnjavanje, protivmjere, korekcije i akcije internetskih platformi. U tome treba da pomognu aktivni građani, demokratski orijentisani pojedinci, grupe, stranke, nevladin sektor i civilno društvo.

Demokratija i upravljanje sistemom

Koncept ekološke demokratije (ili zelene, ekološke demokratije) vrti se oko toga kako da posvećenost zaštiti životne sredine bude kompatibilna s demokratijom. Pitanja o demokratiji i demokratskom legitimitetu centralna su u učenju i praksi ekološke politike i zelene političke teorije. Demokratske vrijednosti, kao što su zastupljenost, inkluzija, učešće, odgovornost i transparentnost centralne su istraživačke teme u upravljanju društvenim sistemima. Došlo je do porasta broja mehanizama za povećanje učešća i odgovornosti na nacionalnim nivoima, na globalnim samitima o životnoj sredini i u upravljanju EU, kao što su dijalozi sa više zainteresovanih strana, institucionalno predstavljanje nevladinih organizacija i

razmatranje djelovanja civilnog društva. To su demokratske inovacije koje su konsolidovale model participativnog ili *odozdo prema gore* upravljanja životnom sredinom, kako bi se smanjio demokratski deficit.

Cilj je da se kritički istražuju tenzije i sinergija između demokratije i zaštite životne sredine na lokalnom, kantonalnom, nacionalnom, regionalnom i globalnom nivou.

Ekoautoritaristi su skeptični i smatraju da se demokratija, sa svojim sporim i glomaznim procesom, ne može nositi s razmjerama i ozbiljnošću globalne ekološke krize, a rad na deliberativnoj demokratiji i ekološki osviješćenom građanstvu odražava pomirenje između politike zaštite okoliša i demokratije.

Istraživači se fokusiraju na to kako se prakse ekološke politike odnose na različite modele demokratije: deliberativni, reprezentativni, dionički i participativni. Svrha formiranih radnih grupa je da istraže odnose između demokratije, stručnosti i životne sredine, što je podstaknuto debatama o političkom zaokretu ka politici zaštite životne sredine.

Neka ključna pitanja su: Da li se odgovori na globalne prijetnje po životnu sredinu, kao što su npr. klimatske promjene, mogu najbolje donositi u okviru postojećih demokratskih institucija? Alternativno, da li su demokratske politike suviše spore i glomazne da bi se nosile s ubrzanim globalnim i rastućim rizicima? Da li je direktna ili deliberativna demokratija bolje opremljena za rješavanje ekoloških problema od predstavničke demokratije? Da li mehanizmi za povećanje zastupljenosti i učešća civilnog društva i nevladinih organizacija u procesima međunarodne politike vode ka demokratizaciji globalne ekološke politike? Kako nevladine organizacije mogu povećati demokratske sposobnosti?

Termin *ekološka demokratija* ovdje se koristi da označi alternativni demokratski model, kritičan prema *laissez-faireu*¹⁷, ali nije antiliberalan. Temelji tog modela su u zajedničkom kapitalu znanja društvenih nauka. Paradoks kolektivnog djelovanja je postojanje prava na resurse prije tržišne trgovine. Ekološka demokratija koristi se kao metafora za analizu dva politički relevantna problema savremenog društva: nejasnog legitimiteta međunarodnih institucija i nedostatka institucionalizacije društvenih pokreta.¹⁸

Ekologija demokratije odonosi se na pronalaženje načina da se jače utiče na oblikovanje budućnosti. Demokratija je važna za ljude koji brinu o svojim zajednicama i svojoj zemlji, te o problemima koji ugrožavaju njihovu budućnost i budućnost njihove djece.

¹⁷ *Laissez faire*: znači „pustite neka svako čini što hoće i neka sve ide svojim tokom“. To je bila glavna privredna doktrina kapitalizma 18. i 19. vijeka, a smisao joj je neograničena sloboda konkurencije, nemiješanje države u ekonomska pitanja. Tržišnu utakmicu privrednici toga vremena doživljavali su kao oštru, ali pravednu te od države tražili da ih pusti na miru, tj. da se što manje ili nikako upliće u privredu i arbitira u tržišnoj utakmici“. *Laissez-fair* je stil rukovođenja u kojem vođe daju najviše slobode saradnicima.

¹⁸ https://www.researchgate.net/publication/233058258_Ecological_Democracy

Poslovi nestaju, ili: poslovi koje ljudi žele nisu dostupni, troškovi zdravstvene zaštite i dalje rastu, a čini se da je sistemom teže upravljati. Mnogi se brinu da naše škole nisu tako dobre koliko bi trebalo da budu.

Građani osjećaju da su gurnuti u stranu, da su na margini tih zbivanja. Umjesto da se predaju očaju i cinizmu, neki aktivisti odlučni su da imaju jaču ulogu u oblikovanju svoje budućnosti. Sumnjičavi prema velikim reformama i velikim institucijama oni počinju da rade s onim što imaju. Napori mnogih aktivista ne zaustavljaju stalni pad povjerenja javnosti pa traže drugačiju vrstu učešća javnosti, odnosno građana u rješavanju društvenih i ekoloških problema. Djelo demokratije je kontinuirani rad i aktivnost.¹⁹ Demokratija živi od svojih aktivnih građana.

Pokušaji da se nađe rješenje

Zaštita životne sredine, između ostalog, je i sociološki problem. Spasavanje globalnog društva podrazumjeva društvenu i tehnološku promjenu. Siromašne zemlje trebalo bi da u razvoju sustignu bogate. Neki *zeleni* autori smatraju da ljudi u bogatim državama treba da reaguju na potrošački mentalitet, odnosno konzumerizam, i da se vrate jednostavnijem načinu života kako bi se izbjegla moguća ekološka katastrofa.²⁰ Konferencija o klimi u egipatskom ljetovalištu Sharm el-Sheikh (Šarm el-Šejk) produžena je upravo zbog prepirki u vezi s fondom za odštetu nerazvijenim državama zbog šteta koje trpe. Na kraju je *nešto dogovoreno*, a kritičari kažu da je to malo. Države su se saglasile da postepeno napuste energiju koja se dobija sagorijevanjem uglja, ali ne i nafte i plina. Dogovoreno je da bi trebalo da bude formiran namjenski fond, ali kada, kako, i ko će koliko uplaćivati u njega, a ko će uzimati, trebalo bi da, *demokratski*, bude naknadno dogovoreno. Odštetu će dobiti *zemlje u razvoju koje su posebno pogođene sušama, poplavama, klizištima, olujama, širenjem pustinja ili rastom nivoa mora*. U toj grupi zemalja u razvoju (130 zemalja) nalazi se i Kina koja se grupi pridružila kako bi oslabio politički otpor Sjedinjenih Država u vezi s formiranjem Fonda za odštetu. EU je pristala na formiranje tog fonda.

Kina traži da se tretira *kao zemlja u razvoju*, kako što je prije tri decenije zapisano u Protokolu iz Kyota. Zapadne zemlje kažu da je to apsurdno, da je Kina već ekonomska velesila i najveći zagađivač na svijetu. Osim toga, zemlje učesnice pristale su na pojačanje napora kako bi se smanjila emisija štetnih materija, te obećale da će prijedlog predstaviti do iduće konferencije, krajem 2023. godine u Ujedinjenim Emiratima. *Sve to je na dobrovoljnoj*

¹⁹ <https://www.kettering.org/catalog/product/ecology-democracy>

²⁰ Entoni Gidens, nav. dj., str.625.

bazi i niko se ni na šta nije konkretno obavezao. Generalni sekretar UN-a António Guterres pozdravio je najavu formiranja fonda kao mjeru da se uspostavi povjerenje i dodao da to neće biti dovoljno. Kritikovao je što se na konferenciji nije uspjelo krenuti putem drastičnog snižavanja emisija štetnih gasova, *jer je naša planeta na intenzivnoj njezi.*

Njemačka ministrica vanjskih poslova Aanalene Baerbock istakla je: *Utisci su pomiješani. Prepliću se nada i frustracija.*

Zbog blokade velikih potrošača i država koje proizvode naftu spriječeni su dalji koraci u vezi s napuštanjem fosilnih energenata. Tako se troši dragocjeno vrijeme. Klimatski aktivisti nezadovoljni su rezultatom Konferencije o klimi u Egiptu. Poznati cilj od 1,5 stepeni Celzijusa odnosi se na smanjenje globalnog zagrijavanja. Ranija ideja bila je da se globalno zagrijavanje do 2100. godine treba smanjiti na nivo temperatura koje su bile prije vremena industrijalizacije. Iz njemačkog ogranka *Oxfama* ističu *teško razočaranje – jer nema spremnosti da se napusti korištenje fosilnih izvora energije.*

Iz *Greenpeacea* računaju da su bogate zemlje dužne siromašnim najmanje sto milijardi dolara godišnje. *Da su posebno SAD plaćale račun, onda bi države G7 bile u boljoj pregovaračkoj poziciji da obavežu Kinu i druge ekonomije ubrzanog razvoja da se pridruže plaćanjima.* Na kraju Konferencije u Egiptu sve se svelo na to da je *mali flaster zaljepljen na ogromnu otvorenu ranu,* ističu aktivisti i kritičari.

Ekoefikasnost se odnosi na tehnologije koje omogućavaju privredni rast uz minimalno ugrožavanje životne sredine. **Ekološka modernizacija** predstavlja vjerovanje da se industrijski razvoj i ekološka zaštita međusobno ne isključuju. **Paradoks demokratije** predstavlja pojavu sve veće popularnosti demokratije i istovremenog razočarenja u rezultate demokratije. Pojedini autori ističu da su građani u demokratskim društvima zapali u apatiju i da gube interesovanje za politička i društvena dešavanja.²¹ Međutim, građanski aktivisti, zajedno s organizacijama civilnog društva, često su posljednja linija odbrane javnog interesa, demokratije i ljudskih prava u Bosni i Hercegovini i šire.

Rješenja treba da budu demokratska.

Zaključak

Ekološki problemi snažno se reflektuju na demokratiju i demokratske procese, što ukazuje na ugroženost ljudskih prava. Demokratija je izuzetno potrebna ekologiji i boljoj zaštiti životne sredine. Autokratska društva ne pridaju dovoljno značaja zaštiti ekologije i

²¹ Radoš Radivojević, nav. dj., 134-135.

životne sredine. Demokratska društva treba da bolje razumijevaju ekološke probleme i klimatske promjene. Klimatske promjene postale su stvarnost. Demokratski procesi donošenja odluka često zahtijevaju duge rasprave i kompromise. U svemu tome javno mnijenje treba da odigra važnu ulogu. Demokratija svojim metodama može omogućiti pronalaženje boljih rješenja i bolje razumijevanje ekoloških problema.

Nevladine organizacije i civilno društvo uz pomoć svojih aktivista, udruženja i organizacija mogu mnogo uraditi na razvoju ekološke svijesti i efikasnije odgovornosti.

Potrebna su bolja rješenja i efikasnije mjere za zaustavljanje klimatskih promjena i nastavak degradiranja prirode. Ljudske aktivnosti i klimatske promjene poremetile su ravnotežu planete na štetu flore i faune. Haotično stanje u svijetu i sporo rješavanje ekoloških problema opasno ugrožavaju našu planetu.

Literatura

1. Abadžić, Nijaz, Dragocjeo učenje američkih Indijanaca, „Fondeko svijet“, Sarajevo, str. 3.
2. Gidens, Entoni, Sociologija, Ekonomski fakultet Beograd, 2005.
3. Kozić, Faruk, Demokratija i ljudska prava i bosanskohercegovački društveni ambijent, „Meligrafprint“, Zenica, 2011.
4. Krstić, Svetlana, Društveni pokreti kao generatori promena i etnifikacija politike, Perpetuum mobile – Institut za razvoj mladih i zajednice, Banja Luka, 2017.
5. Mićunović, Dragoljub, *Ekologija i demokratija*, Projekat „Radna prava su naša prava“, Fondacija Centar za demokratiju realizuje uz podršku **Međunarodnog centra Olof Palme**, oktobar 2021.
6. Pavić, Željko, *Demokratija na prekretnici* (ur. P. Barišić). Socijalna ekologija, vol. 24, br. 1, 2015, str. 69-74. <https://hrcak.srce.hr/153349>. Citirano 13.11.2022.
7. Pavlović, Vukašin, *Civilno društvo i demokratija*, „Službeni glasnik“, Beograd 2006.
8. Pavlović, Vukašin, *Društveni pokreti i promene*, „Službeni glasnik“, Beograd 2006.
9. Radivojević, Radoš, Sociologija tehnike, Fakultet političkih nauka, (2. izd.) Novi Sad, 2015., str.152-154.

Internet adrese

1. <https://www.dw.com/bs/cop15-šta-je-biodiverzitet-i-zašto-je-on-važan/a-64018009> (07.12.2022)
2. https://www.earthsystemgovernance.net/conceptual-foundations/?page_id=184

3. https://www.researchgate.net/publication/233058258_Ecological_Democracy
4. <https://www.kettering.org/catalog/product/ecology-democracy>

DEMOCRACY AND ECOLOGY

Abstract

The text discusses complex relationship between democracy and ecology. Ecology and democracy are connected by multiple processes: natural, social, political, climatic, economic, cultural, demographic and technological. The human species has learned to use nature, with the ambition to master its laws and resources. This led to the disturbance of a certain natural balance on the planet. Some authors say that democracy and the environment are endangered species. It is important for democracy to develop awareness, responsibility, ecological sensitivity and sensibility for environmental problems. They mention „climate democracy“, which is intended to create a (social, cultural, economic and political) „climate for democracy“. Due to the state and problems in which the planet Earth found itself, it is necessary to have a stronger influence in shaping the future. It seems that a greater involvement of active citizens and civil society is needed in order to find better solutions and a way out of the current situation.

Keywords: *democracy, ecology, climate change, climate, environment, greenhouse gases, biodiversity, age protection, nature...*